

RAPORTARE ȘTIINȚIFICĂ

I.

FAZA DE EXECUȚIE NR. 1

- RST – raport științific și tehnic**

CU TITLUL: *IMPULSUL ILUMINISMULUI ÎN UNELE TRADUCERI ROMÂNEȘTI DIN SECOLUL AL XVIII-LEA*

DURATA PROIECTULUI: IULIE 2012 – IULIE 2014

Impulsul Iluminismului în unele traduceri românești din secolul al XVIII-lea

CUPRINS

Proiectul urmărește stabilirea impactului culturii europene occidentale din perioada iluministă asupra culturii române, evidențiat în traduceri din secolul al XVIII-lea.

Pentru aceasta, au fost selectate 6 texte considerate reprezentative pentru circulația scrierilor occidentale în provinciile românești, analiza lor putând fi extrapolată la întregul fenomen. Cele șase texte sînt:

1. *Geography anatomized or Geographical Grammar* de Patrick Gordon, ed. I, London, 1685. Textul cunoaște mai multe elaborări în Franța. Una dintre variantele franceze a fost tradusă în limba italiană cu titlul *Geografia moderna*. Versiunea italiană, tradusă în greacă de Gheorghios Fatzeas (*Gramatikí geografikí*), a fost publicată la Veneția în 1760 în trei volume. Se presupune că aceasta din urmă este sursa directă a traducerii clericului Gherasim Putneanul, care se păstrează în copii de la 1780 și 1789 (ms. 2349BAR, ms. 121 Arhivele Statului din Iași, ms. 6 Biblioteca Episcopiei Romanului), cu titlul *Gheografie noo*.

2. Romanul provensal cavaleresc *Paris et Vienne*, adaptat în limba italiană de Angelo Albani (Orvietano) cu titlul *Innamoramento di due fidelissimi amanti*, a fost publicat la Roma în 1626. Vincenzo Kornaros a transferat acțiunea din Occident în lumea greacă, în versuri, cu numele *Erotokritos*, iar poemul lui a fost publicat la Veneția pentru prima dată în 1713. Versiunea greacă are două traduceri diferite în limba română. Prima, în proză, a fost efectuată de un traducător necunoscut și se păstrează în copii manuscrise; ms. 158 BAR din 1785 și ms. 145BAR din 1800. Cea de a doua, în proză cu versuri, din Muntenia, i-a fost atribuită lui Alecu Văcărescu și se păstrează în mai multe copii manuscrise, compilații și elaborări, cele mai importante fiind ms. 3454 BAR din 1787 și ms. 1319BAR din 1789.

3. Scrierea lui Voltaire, *Histoire de Charles XII, roi de Suède*, a fost tradusă în română de clericul moldovean Gherasim, cu titlul *Istorie craiului Sfeziei Carol 12*, și se păstrează într-o copie autografă din 1792 la BCU Iasi, nr. IV-54, și în copii făcute de alți copiiști: nr. 4619 BAR, din 1805 și nr. 81 Biblioteca Mănăstirii Putna, din 1821.

4. Drama lui Pietro Metastasio, *Achille in Sciro*, scrisă în limba italiană, a fost tradusă printr-un intermediar grecesc de boierul muntean Iordache Slătineanu și a fost publicat la Sibiu în 1797 cu titlul *Ahilefs la Schiro*.

5. Scriitorul italian Giulio Cesare Croce della Lira a scris la sfîrșitul secolului al XVI/lea cartea *Le sottilissime astuzie di Bertoldo*. Textul, în versiune prescurtată, a fost publicat la Berlin în limba germană în 1778, cu titlul *Leben Bertoldo's, seines Sohnes Bertoldino, und seines Enkels Kakaseno*. Versiunea germană a fost tradusă în română de Ioan Molnar, cu titlul *Viața Lui Bertoldo și a lui Bertoldino, feciorul lui, dimpreună și a lui Cacasio, nepotul lui*, publicată la Sibiu, în 1799. Există o altă versiune tradusă în Moldova, păstrată în mai multe copii manuscrise chirilice, care urmează a fi cercetate în cadrul acestui proiect.

6. Claude François Xavier Millot, a publicat în Franța în 1772 lucrarea *Elements d'histoire générale ancienne et moderne*, tradusă cu titlul de *Istorie universală adecă de obște*, vol. 1, de Ioan Molnar, Buda, 1800. Originalul francez a fost tradus în limba română prin intermediul unei versiuni germane. .

OBIECTIVE GENERALE

1. Identificarea tuturor datelor filologice privitoare la textele avute în vedere: identificarea surselor traducerilor (originale occidentale și, după caz, versiuni intermediare grecești sau rusești), relația cu textul original, sursele scriitorilor occidentali care au compilat textul tradus, identificarea traducătorului român acolo unde nu este cunoscut;
2. Analiza traductologică a textelor, avându-se în vedere relația dintre limba-sursă și limba-țintă, comparații textologice, influențele lingvistice;
3. Descrierea traducerilor românești, analiza ideilor prezente în text, a mesajului estetic;
4. Pregătirea cel puțin a unei ediții filologice a unuia din aceste texte.

OBIECTIVELE FAZEI DE EXECUȚIE

Conform propunerii de proiect, faza I, cuprinzând aproximativ 6 luni din anul 2012, și-a propus trei obiective care includ operațiunile necesare pentru demararea proiectului și primele activități inerente demarării proiectului. Cele trei obiective au fost:

1. Rezolvarea problemelor organizatorice și asignarea sarcinilor,
2. Documentare națională și extragerea de informații (fișare),
3. Documentare internațională și eventuală participare la conferințe.

REZUMATUL FAZEI

S-au adunat și sistematizat din bibliografie întreaga informație privitoare la scrierile propuse spre cercetare, efectuate în epoca de început de modernizare a culturii și limbii române. Au fost selectate traduceri din autori și scrieri aparținând principalelor culturi occidentale și au fost repartizate fiecărui colaborator în funcție de competențele sau de interesul pentru anumite scrieri. Fiecare text este semnificativ pentru ilustrarea circulației cărților, a relațiilor interculturale și a domeniilor de interes pentru cărturarii români.

Prin deplasări la bibliotecile din țară și din străinătate s-au căutat informații legate de textele care au servit ca izvor traducătorilor români.

Colaboratorii, în special colaboratorii tineri sau cei care au absolvit cursurile de limbi străine au avut obligația casă parcurgă o bibliografie generală a chestiunii pentru a-și însuși cunoștințele teoretice necesare elaborării temei: cunoștințe de istorie, de istorie culturală europeană din perioada cercetată, de istoria limbii române, de particularitățile ei și perfecționarea cunoștințelor de paleografie chirilică în vederea efectuării lecturii textelor chirilice propuse.

Erotocrit, roman popular scris în versuri de Vincenzo Cornaros a fost tradus tradus pentru prima dată în Moldova, în proză, înainte de anul 1785 de către un cărturar al cărui nume nu este încă cunoscut. Pornind de la unele informații lacunare aflate în diverse note din manuscrisele care conțin această carte, s-a apreciat că autorul traducerii ar putea fi Vasile Vîrnav sau un necunoscut, Hristodor Ioan (Trapezuntul). Cea de a doua traducere s-a făcut în Muntenia și i-a fost atribuită lui Alecu Văcărescu. După publicarea în anul 1984 a cercetării în care Eugenia Dima a demonstrat paternitatea lui Alecu Văcărescu asupra traducerii cu versuri a *Erotocritului*, în anul 2012 a studiat și manuscrisul care s-a aflat la Muzeul Limbii Române de pe lângă Universitatea din Cluj și care acum aparține bibliotecii Institutului de Lingvistică din Cluj-Napoca, cu cota 43, constatînd că acesta este foarte important pentru susținerea atribuirii. De aceea a considerat că este necesară editarea textului aflat în ms. 1319 de la BAR și publicarea unor miniaturi din ms. 3514 în comparație cu alte miniaturi din ms. 43 de la Institutul de Lingvistică din Cluj, care conțin aceeași versiune, pentru a veni cu argumente suplimentare în legătură cu paternitatea lui Alecu Văcărescu și a elucida alte aspecte legate de versurile atribuite lui Ienăchiță Văcărescu, de filiația unor copii manuscrise după același arhetip. Se vor face comparații textologice pentru a se constata fidelitatea traducătorului față de original sau dacă acesta a intervenit în text cu interpolări, prelucrări, comprimări, omisiuni.

Datorită includerii ediției și studiului filologic în acest proiect, dr. Eugenia Dima a continuat obținerea de noi informații filologice și lingvistice, iar în urma deplasării la Biblioteca Academiei din București a obținut copia textului ms. 1319 și a altor materiale necesare, pentru publicarea, în anul 2013, a volumului *Erotocritul lui Cornaros. I. Versiunea lui Alecu Văcărescu* (cca 600 pagini).

Voltaire, *Histoire de Charles XII, roi de Suède*, a fost tradus în limba română de ieromonahul Gherasim, cu titlul *Istoria craiului Sfeziei Carol 12*, și s-a păstrat într-o copie autografă a traducătorului, din anul 1792, la Biblioteca Centrală universitară, Iași, cu cota nr. IV-54, și în copii manuscrise efectuate de alți copişti: nr. 4619 BAR, din 1805, și nr. 81 din biblioteca Mănăstirii Putna, din anul 1821. De tehnica traducerii și diferențele textologice se ocupă prof.dr. Magda Jenrenaud.

De versiunile franceze ale volumului lui Patrick Gordon, *Geography anatomized or Geographical Grammar* ed. I, London, 1685, de traduceri în limba italiană și neogreacă, aceasta din urmă constituind limba-sursă din care s-a făcut traducerea românească, și diferențele textologice se ocupă dr. Gabriela Eugenia Dima.

Drama lui Pietro Metastasio, *Achille in Sciro*, pentru care s-au adunat informațiile filologice și lingvistice, va fi transcrisă de dr. Gabriela Eugenia Dima, care va urmări fidelitatea față de original, inovațiile lingvistice și contribuția lui Iordache Slătineanu la începuturile mișcării teatrale românești.

De traducerea lui Ioan Molnar după Claude François Xavier Millot, *Elements d'histoire générale ancienne et moderne*, se ocupă dr. Ion Lihaciu care și-a procurat o copie a textului românesc, a celui german care a constituit limba-sursă și a originalului francez al lui Millot pentru analiza filologică și textologică.

Scriitorul italian Giulio Cesare Croce della Lira a scris cartea *Le sottilissime astuzie di Bertoldo*, la sfârșitul secolului al XVI-lea. Textul, într-o formă prescurtată a fost publicat în Germania, la Berlin în 1778, cu titlul *Leben Bertoldo's, seines Sohnes Bertoldino, und seines Enkels Kakaseno*. Versiunea germană a fost tradusă în limba română de Ioan Molnar, cu titlul *Viața Lui Bertoldo și a lui Bertoldino, feciorul lui, dimpreună și a lui*

Cacasino, nepotul lui, publicată la Sibiu, în 1799. Dr. Alexandra Chiriac a transcris textul chirilic tipărit a cărui traducere i-a fost atribuită lui Ioan Molnar, în Transilvania, în vederea editării (pentru proiectul PN II IDEI). Din consultarea cataloagelor de manuscrise, a rezultat că versiunea moldovenească s-a păstrat în următoarele copii manuscrise: ms. miscelaneu 1067 BAR, f. 34-70, *Începutul vieții și a faptelor lui Bertold, de ce au făcut și lucrat în viața lui*, an 1779; ms. miscelaneu 1417, fr. 57-113, *Istoriile lui Bertoldu, după cum să arată înaintea*, de pe la 1767-1775, ms. 1759 BAR, *Începutul istoriei lui Beltodor cu Logoban împărat, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, ms. miscelaneu 2088 BAR, f. 152-155v, *Învățăturile lui Bertold, până a nu muri*, de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Traducerea moldovenească a fost făcută de un cărturar necunoscut prin intermediul versiunii neogrecești, prin anii 1770-1774. Având în vedere preocuparea dr. Alexandra Chiriac pentru cercetarea acestei cărți populare, i s-a repartizat studierea, în cadrul acestui proiect, a traducerii moldovenești pentru a putea finaliza și publica un studiu integral cu titlul *Viața lui Bertoldo în cultura românească*.

DESCRIEREA ȘTIINȚIFICĂ ȘI TEHNICĂ, CU PUNEREA ÎN EVIDENȚĂ A REZULTATELOR FAZEI ȘI GRADUL DE REALIZARE A OBIECTIVELOR (SE VOR INDICA REZULTATELE);

Obiectivul 1 - Rezolvarea problemelor organizatorice și asignarea sarcinilor

A fost organizat concursul pentru ocuparea poziției de asistent cu jumătate de normă prevăzut în proiect. În urma analizei necesarului de competențe s-a hotărât împărțirea numărului de ore disponibile între două persoane cu competențe distincte. Cei doi câștigători ai concursului dr. Alexandra Chiriac și drd. Ionuț Irimbaș au fost angajați începând cu 1 decembrie 2012.

Textele propuse spre studiere au fost repartizate membrilor echipei.

Au fost achiziționate materiale de birotică de imediată necesitate și a fost pregătită achiziția de echipamente care se va face la începutul anului 2013.

Obiectivul 2 - Documentare națională și extragerea de informații (fișare)

A fost stabilită bibliografia. Au fost selectate informații generale privind epoca și importanța traducerilor.

Lucrările necesare din bibliografie au fost copiate sau scanate, iar ulterior fișate, rezultând: 1. filologie, istorie culturală 452 fișe; 2. Lingvistică 2.470 fișe.

În urma deplasării la Biblioteca Academiei din București s-au obținut copii digitizate din ms. 3514 BAR pentru 16 miniaturi cu drept de reproducere a acestor pagini din manuscrisul *Erotocritului* în vederea realizării volumului *Erotocritul lui Cornaros în literatură română. I. Versiunea lui Alecu Văcărescu*, prevăzute în proiect.

Obiectivul 3 - Documentare internațională și eventuală participare la conferințe.

Stagii de documentare au avut loc în Austria (Viena) și Grecia (Salonic).

Andrei Corbea-Hoișie a participat în calitate de expert al Institutului de Culturologie al Academiei de Științe a Austriei la conferința *Narrated Communities – Narrated Realities. Narration and Narratives as cognitive processes and cultural techniques*, organizată între 9-11 octombrie la Viena în cadrul institutului.

Timpul scurt de la începerea acestui proiect nu a permis includerea mai multor comunicări în cadrul unor participări la conferințe internaționale. Se va avea în vedere pentru anul 2013 publicarea unor rezultate ale cercetătorilor sau participarea la conferințe, simpozioane etc. naționale și internaționale.

CONCLUZII (SE PREZINTĂ PUNCTUAL)

Materialul propus spre cercetare a fost repartizat, s-a parcurs bibliografia pentru a se constata stadiul chestiunii, s-au fixat obiectivele de cercetare în funcție de ponderea normelor de încadrare ale fiecărui participant. Într-un stadiu avansat este cercetarea *Erotocritului* care urmează a fi publicat în anul 2013. S-au formulat constatări inedite: filiații, comparații textologice, circulația cărților în veacul al XVIII-lea la nivel european, care vor fi publicate în anul 2013.

BIBLIOGRAFIE

- Mozes Gaster, *Literatura populară românească*, 1883;
- Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, București, 1916,
- N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, I/II, Editura Enciclopedică Română, București, 1974;
- Al. Ciorănescu, *Teatrul lui Metastasio în România*, în „Studii italiene” I, 1934;
- N.A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, Editura științifică, București, 1962;
- D. Popovici, *Studii literare*, I, *Literatura română în epoca “luminilor”*, Cluj, 1972;
- Moraru, Mihai, Velculescu, Cătălina. 1976, *Bibliografia analitică a cărților populare laice,; sub îngrijirea științifică a lui I. C. Chițimia*, Editura Academiei, București I/II 1976, 1978;
- Dimitrie C. Ollănescu, *Teatrul la români*, București, 1981;
- La storia di Filerot e Anthusa* a cura di Angela Tarantino, Bagato Libri, 1996;
- N.A. Ursu, *Ierodiaconul Gherasim Putneanul de la Episcopia Romanului (+1797), primul traducător român din limba franceză*, în *Contribuții la istoria culturii românești*, Editura Cronica 2002;
- N.A. Ursu și Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860)*, I-III, Editura Cronica, 2004-2011;
- Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, București, 1972;
- Mircea Anghelescu, *Preromantismul românesc (până la 1840)*, Editura Minertva, București, 1971;
- Alexandru Dușu, *Cultura română în civilizația europeană modernă*, Minerva, București, 1972;
- Alexandru Dușu, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, București, 1972.

Anexa 1 – RST**Indicatori de realizare a fazei/proiectului**

Nr. crt.	Denumirea indicatorilor	UM
1	Investiții noi în infrastructura CDI	Mii lei
2	Gradul mediu de utilizare a echipamentelor CDI	10 %
3	Număr de entități susținute pentru creșterea capacității de ofertare a serviciilor de experiment	Nr.
4	Număr de reviste finanțate, din care: - Co-editate internațional - Indexate ISI - Include în alte baze de date internaționale recunoscute	Nr.
5	Cărți, atlase, dicționare și alte produse cu caracter științific publicate anual, în țară și în străinătate	Nr.
6	Număr de conferințe organizate, din care internaționale	Nr.
7	Număr de expoziții finanțate	Nr.
8	Valoarea investiției în infrastructură și servicii de comunicații	Mii lei
9	Ponderea cercetătorilor care au acces la resursele de informare științifică on-line	100 %
10	Număr de reviste dedicate popularizării științei	Nr.
11	Număr de proiecte de comunicare știință-societate	Nr.
12	Număr de proiecte de studii prospective	Nr.
13	Număr de proiecte de pregătire a unor participări la programe internaționale	Nr. 1
14	Număr de participări în proiecte internaționale	Nr.
15	Valoarea apelurilor tematice comune lansate	Mii lei

Director proiect,
Prof.dr. Andrei CORBEA-HOIȘIE